

Kuran: Simwolyň güýji we ýumruk çenemeler

Category: Gurhany öwreniș we Hadys ylmy, Kitapcy
написано kitapcy | 26 января, 2025

Kuran: Simwolyň güýji we ýumruk çenemeler KURAN: SIMWOLYŇ GÜÝJI WE ÝUMRUK ÇENEMELER

«Biziň hemmämiz dogan, uç-gyraksyz we umman ýaly çuň adamkärçilikli gatnaşyklarymyz akmaklardan asgyn gelmeli däl. Akmaklaryň dyndyrylmagy bilen bir hatarda-da aragatnaşygy saklama borjy umumydyr. Şeýle bolmajak bolsa, goňşuşylygyň we myhmansöýüjiliğiň nämä geregi bar?»

Kuran boýunça uly ylmy-barlagçy Angelika Noýwirt eýýäm ýigrimi ýyl bäri bize we täze gündogarşynaslara göz görkezip gelýär: ol tutanýerlilik bilen öñe sürüän pikirine görä, Kurany-Kerim edil Köne we Täze Äht ýaly signaly we medeni gjigen klassyky asyrlarda (IV-VII asyrlar) anyklaşan mukaddes kitaplaryň biridir we şeýle bolandygy üçinem antiki yklymyň

medeniýetindäki ygtybarly orunlaryndan ötri beýleki iki kitap ýaly olam ýewropalydyr ýa-da şeýle bolmagy gerek.

Bu tema uzak we çylşyrymly bolmak bilen bir hatarda, Kuranyň beýleki iki kitaba bolan baglanyşygyna degişli ownuk we missionerçilikli tezislerden ozdurana onlarça klassyky ylmy-barlagçynyň gyzyklanýan ugruna öwrüldi.

Angelika Noýwirt

Kuran – XII asyrda Kuranyň latyn diline terjime edilmeginiň başyny çeken Kluni monastyryndaky Apostol Pýotr döwründen bări müň ýyllap musulmanlar we olaryň duşmanlarynyň arasyndaky pitnesiniň syrlary öwrenilmezden ýa-ga ýok etmek ýa-da ruhlanmak üçin üzönüksiz tagallalar bilen Renessans döwrüniň intellektuallarynyň, teologlarynyň, filosoflarynyň ünsüni özüne çeken jadyly güýç çeşmesi bolup geldi.

XIX asyrda gündogarşynas alymlar Kuran boýunça ylmy-barlag işlerini alyp barmajaklaryny, ony ýoýmaga ýa-da üýtgetmäge synanyşmajaklaryny aýtdylar. Ýöne edil beýle bolubam durmady. Aglabasy protestant ýa-da jöhit bolan okyjylar, şerhçiler, terjimeçiler iki çemeleşmeden birini dowam etdirdi.

Gelip çykyşy boýunça jöhit bolanlar-a Kuranyň Töwratda duş gelýän sýužetlerine üns berdiler. Olar XX asyryň ortalaryna we ahyryna çenli şu barada ýazdylar. Protestantlaram Kuranyň Injile gabatlaşýan köklerine ýapyşdylar.

Ýogsa-da, Kuranyň aňyrsy Töwratdan gelip çykýan bolsa, nämüçin onda jöhitligi gazaply tankyt edýär? Eger aňyrsy Injile goldanýan bolsa, onda nämüçin Injiliň esasy prinsiplerini tankyt topuna tutýar?

Örän az sanlysy umumylyklara üns berdi. Ehli-Kitabyň (Kitap-ähli – kitaba ynanýanlar -t.b.) bilyän Kuranyň VII asyryň

başynda inen wagtlary iki taraply signaly bardy: Ybraýymçy (hanifilik – ýagny, monoteizm, ýekehudaýlylyk) çagyryş aslynda bir bolýar we islenýän zat haýsam bolsa bir tarapy aradan aýyrmadan «kelimetüs-sewâ», ýagny, umumy söz öz akymyna gidip, ýazgylarda we ruhanylyk gurluşynda düzedişleri girizýär.

Ahyrynda «Imperiýa çaknyşygynyň merkezindäki parahatlyk ilçisi Muhammet» atly kitabyň (2019) awtory Huan Koul ikitaraply signalyň ýany bilen Kuranyň we Pygamberiň (s.a.w) pers-rum uruşlaryndan çykyp, parahatçylygy wagyz etmek isländigini aýdýar.

Huan Koul

Öñem aýdylyşy ýaly Renessans döwründe kadadan çykmalар gabat gelmän duranokdy. Käbirleri arap diliniň ösüşiniň sebäbi bilen Kuranyň poetiki dilini we özüne çekijiliginı duýsa-da, beýleki kitaplar bilen arasyndaky tapawudyny yüze çykaryp bilmändiler. Her niçik-de bolsa, XIX asyrda Kurana bolan garaýyış Osmanly döwleti bilen Ýewropa döwletleriniň arasyndaky üç asyrlyk çaknyşyklar sebäpli ýaramaz täsirini aldy.

Osmanly döwleti yza galyp ugranda we gündogarşynaslyk ylmy orta çykanda-da ýagdaý onçakly üýtgap durmady, gaýtam barsy teologik medeniýetiň yzky hataryny dolduryp duran gündogarşynaslar öñem nygtalyşy ýaly gyzyklanmalaryny Kuranyň Köne ýa-da Täze Ähtden alandygyna üns berdiler.

Kuranda beýleki iki kitabyň tekstinde gabat gelmeýän kyssa ýa-da tebigat suratlandyrmasyny görenlerinde, «bu ysraýylyyatdan (jöhit hekaýatlary -t.b.) ýa-da dil üsti bilen aýdylyp gelinen

jöhit-hristian rowaýatlaryndan alynypdyr!» diýdiler. Döwürdeş ylahyýetçileriň biri Köne ýa-da Täze Ähtde meñzeş ýerleri bolan Kuran kyssalarynyň hemise dürli-dürli mantyga we maksada eýedigini anyklapdyr hem-de Töwratdan ýa-da Injilden alynandyr öýdülmesin diýip hut Pygamberiň (s.a.w) özi muny bilgesleýin edipdir diýen netijä gelipdir.

Munuň özi öñem aýdylyşy ýaly gadymy çekişmedir, möwriti we tutaryklary geçen dini-syýasy çekişmäniň görkezijisidir.

Ine, şoň üçinem Rim papasy Frencis we El-Ezher şeýhi ýazgylarda hemise häzirki möhüm umumy bähbitlere ysarat edýän ynsanperwer doganlyk deklarasiýasyny baglaşmak üçin 2019-njy ýylyň 4-nji fewralynda Abu-Dabide duşuşdylar. Ýöne taryh kolossal hadysalary bilen onuň aň edilip, halanylmagyna ýol berenokdy.

Şeýle duşuşyk birinji gezek bolmandy. Ikinji Watikan Soborynda (1962-1965) yslamyýet ybraýymcy dinleriň biri hasaplanypdy. Şol wagtdan bări diňe katolik buthanasy bilen däl, beýleki ýewangelik buthanalar bilenem dialoglaryň yzy üzülmeli.

Ýagdaýyň şular ýalydygyna garamazdan, Şwesiýada we Daniýada näme sebäpli Kurany parçalap ýakma hereketine gaýdyp barylýar? Birnäçe ýyl öň ABŞ-da bolup geçen individual wakanyň soňky ýigrimi ýylyň dowamynnda Ýewropada we başga ýerlerde gowur turuzan urha-urluklar we terrorçylykly aktlar bilen baglanyşygy barmy? Munuň agzalyp geçilen urha-urlugyň sebäp bolan yslamofobiýa bilen elbetde baglanyşygy bar. Ýöne fakt ýagdaýyna gelen şeýle wakalaryň Ýewropa yklymynda otuz ýıldan bări ýokarlanan dini we ladini sağy akymlar bilen örän köp baglanyşygy bar.

Bize elmydama dini fanatizmiň indi Ýewropanyň dinden daşlaşmagynyň faktory däldigini, olaryň hemme zatdan ötri yslamy migrasiýanyň ýygjamlygy bilen gyzyklanýandygy we her hili ýagdaý bolanda-da söz azatlygyna gol ýapýandyklary aýdylýardı!

Käbir radikallar munuň bilen öz aralarynda ýasaýan şol adamlary masgaralamagy maksat edinýär. Kuran simwoldygyny ýatdan çykarmaň, oňa el uzatjak bolanyňyzda dindar bolsun ýa-da bolmasyn tapawudy ýok – Ýewropadaky we bütin muslimnlara

el uzatdygyňyz bolar.

Şweýsariýada minara gurluşygynyň gadagan edilmegi üçin geçirilen referendumda, Fransiýadaky «Çarli Hebdo»-nyň karikaturalarynda we Daniýa bilen Gollandiýadaky başga karikaturalarda bolup geçenlerem şular ýalydy.

Günbatarda ýasaýan käbirleri maňa şeýle hereketleriň köplenç protestant jemgyýetlerde bolýandygyny ýatlatdy, men oňa Fransiýanyň katolik ynançly ýurtdugyny ýatladanymda bolsa, geň galmakdan ýaňa dymdy!

Hernä Türkiýede bolup geçen demonstrasiýalardan başga gazaply garşylyk görkezilmedi. Halky garşylyk görkezmekde tanalýan Pákistan bolsa suw-silden, güýçli ýagyşlardan we metjitlerde jan alýan terrorizmden ýaňa haly surnugan ýagdaýda.

Sosial mediýada görüşümüz ýaly özlerini masgaralanan ýagdaýda duýyan ähli muslimanlar skandinaw hökümetleriň şeýle ýaramaz hereketleriň garşysynda dymýandygyna ýa-da söz-pikir azatlygy hasaplap, göz ýumýandygyna ynananok.

Azatlygyň Kur'an ýakmak bilen näme baglanychsygy bolup biler?!.

Olar şeýle hereketi aşa ýigrenjiň alamaty hasaplaýar we aggressiýanyň (Salman Rüşdi we «Çarli Hebdo» wakalaryndaky ýaly) ýa Pygambere (s.a.w) ýa-da Kurana hüjüm etmek arkaly amala aşandygyny ýatladýar.

«El-Kaide», «Taliban» ýaly terrorçylykly toparlar hakda ýazýan pákistanly žurnalist Ahmet Reşit haçan urha-urly hereketlerden daşlaşysa, muslimanlara we olaryň simwollaryna gönükdirilen hüjümleriň peselyändigini aýdýar.

Angelika Noýwirt bolsa Kuranyň Töwrat ýaly kitapdygyna hemmeleri ynandyrjak bolup jan edýär we IV-V asyrdakylardan başgalaryny kitap diýip atlandyrmaýar!

Şol döwrede öñe çykan we özünü pygamberligiň başky ýyllaryndan başlap kitap diýip atlandyran Kur'an osmanylaryň ýewropalyalar bilen arasynda bolup geçen problemalary sebäpli Ýewropanyň medeni ýadygärliklerinden aýry saýylyp bilinmez.

Ýöne men ýewropalyalar şartler nähili bolsa-da, barybir Kurany Ýewropanyň hem medeni gymmatlygy hasaplar öýdemok. Biz olardan gorkunç sessizligi söz azatlygy arkaly hakly görkezjek bolmazlyklaryny isleyärис.

Iki uly din adamy – Rim Papasy we El-Ezher Şeýhi ynsanperwerçilikli dost-doganlyk deklarasiýasynda Gündogar bilen Günbatar gatnaşygynyň diňe deňizlerde, söwdada, energetikada we maliýe alyş-çalışygynda bolman, şol bir wagtyň özünde medeni we adamkärçilik taýdanam zerurdygy nygtalýar. Biz ýewropaly adamy üç müň ýyldan gowrak wagt bări tanaýarys, olar bizi, belki-de, has gadymy eýýamlardan bări tanaýar. Geçmişde, dinlerden öň we soň medeniýetlerimiz biri-birine gatyşdy, hatda hristianlyk Ýewropa biziň ýanymyzdan gitdi. XX asyryň nesli her düzlemde bu gatyşygyň uly we möhüm bölegine şáyatlyk etdi.

Kurana garşy gönükdirilen ýaramaz hadysalaryň minimal derejä düşüriljegine ýa-da düýpgöter soňuna çykyljagyna kepil geçip bilemezok. Emma zol-zol hasaplary aşgär etmek ýakynlyk döretmeýär we medeni işjeňligi emele getirmeyär. Papanyň hatynda-da (2020 ý.) nygtalyşy ýaly: «*Biziň hemmämiz dogan, uç-gyraksyz we umman ýaly čuň adamkärçilikli gatnaşyklarymyz akmaklardan asgyn gelmeli däl. Akmaklaryň dymdyrylmagy bilen bir hatarda-da aragatnaşygy saklama borju umumydyr. Şeýle bolmajak bolsa, goňsuçylygyň we myhmansöýüjiliğin nämä geregi bar?»*

Rydwan SEÝIT,
Liwanly alym, syýasaty öwreniji, Liwan uniwersetetiniň yslam ylymlary boýunça professory.

Şenbe, 04.02.2023 ý. Gurhany öwreniş we Hadys ylmy